



Fig. 1. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1982 — *Südostansicht der Kirche.*

TORSTRUP KIRKE -

ØSTER HORNE HERRED

Sognet nævnes første gang i kirkelisten i Ribe Olde-moder (ved midten af 1300'rne), hvor kirken er sat til en afgift på 4 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). Den har muligvis afløst en aldrig fuldført *†kirke* ved S. Gertruds kilde i Sig (se s. 1441. – Kronen afhændede 1690 kirken til major Frantz Hieronimus von Bühren,¹ som 1696 videresolgte den til amts- og proviantforvalter Poul Zachariassen Grønnewald til Hesselager-gård.² 1701 købtes kirken og nabokirkerne i Horne, Hodde, Tistrup og Ansager af landsdommer Jens Lassen til Nørholm,³ hvis arvinger ved en landemoddom 16. juni 1717⁴ (bekræftet af Højesteret 17. maj

1719)³ på grund af bygningernes misligholdelse blev fradømt patronatsretten, der vendte tilbage til kronen. Kaptajn Frederik Lassen til Nørholm købte imidlertid atter kirkerne 1726,⁶ hvorefter de fulgte Nørholm gods (fra 1742 slægten Teilmann), indtil de overgik til selveje, Torstrup kirke 1935.⁷ – Torstrup havde allerede før reformationen det større Horne sogn som anneks.⁸

Sagn. Klokken skal være støbt i Klokpøl.⁹

I landmilitsens tid, i 1700'rne, fandtes en eksercér-plads ved kirken, og i kirken var ophængt et *†gevær*-skab til 36 flintebøsser (se inventar).



Fig. 2. Kirkegårdens hovedindgang 1774 (s. 1418). NJP fot. 1986. — *Haupteingang zum Friedhof 1774.*

Den blytækte kvaderstenskirkke med en Teilmansk trane over det barokke pyramidespir ligger frit i landskabet omtrent midt i sognet, nu som i forrige århundrede omgivet af store træer. I de sidste generationer er der rejst enkelte huse øst for kirken; men længe var de eneste naboer degneboligen, opført 1788 nordøst for kirkegården, og præstegården på marken mod syd-vest.

Kirkegården (fig. 4) har bevaret sine gamle skel til alle sider undtagen mod vest, hvor den blev udvidet o. 1930.¹⁰ Begravelsespladsens ældre del hegnes af græs- og træbevoksede jorddiger, udvendig beklædt med stablede kampesten, jernal og myremalm. Indvendig støttes den lave fod af kantstillede sten. Det gamle dige i vest blev nedbrudt i 1940'erne,¹⁰ og stenene brugt i et nyt lavere dige omkring det udvidede areal. Kirkegården kranses af store gamle træer, ask, eg, elm og kastanje. Et gammelt asketræ ved våbenhuset, nu kun en stub, ses som et kraftigt ungt træ på Ferdinand Richards prospekt 1867 (fig. 3), der

viser, at området allerede da var skærmet af træer.

Indgangene til den gamle kirkegård, en *køreport* med låge (fig. 2) i syd og to ganglåger i øst og nord, består af svære, murede piller, opsat af Andreas Charles Teilmann 1774. Disse karakteristiske, Nørholmske stetter, afdækket med granitplader og kugler over et hvidt led, findes på herregården og på flere af godsets kirker. Pillerne er muret af godsets mørkbrændte telgsten, kendelige ved en lodret rille midt i stensens sider og signeret med ejerens navnetræk »ACT« (Andreas Charles Teilmann) og årstal »1774« (jfr. fig. 12 og 13). Kun den østre indgang, der er ommuret o. 1900,¹⁰ mangler disse signaturer. – I kirkeregnskaberne 1647-87¹¹ omtales *†stetter* og *†ligport* som værende af egetræ, vistnok dækket af et tag, og lukket med drejelige »korstræer«. De tre indgange havde i bunden smedede *†riste* i egetræsrammer, som holdt kreaturerne ude.

Nord for kirkegården opførtes 1977 en byg-



Fig. 3. Kirken set fra sydøst. Tegning af Ferdinand Richard, gengivet i Secher og Richard: Danske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker 1867. — *Südostansicht der Kirche. Zeichnung 1867.*

ning, indeholdende *ligkapel* og redskabsrum, efter tegning af arkitekt S.A.Aakjær. Huset afløste et *†kapel* fra 1950.

BYGNING

Kirken består af romansk apsis, kor og skib, hvortil der i senmiddelalderen er føjet et tårn i vest og formodentlig i samme periode et våbenhus foran skibets syddør. Bygningen fremtræder i dag stort set i den skikkelse, den fik ved en istandsættelse og ombygning 1763 og 1774, da der indsattes nye, store vinduer, og tårnet fik pyramidespir. Orienteringen har svag afvigelse til nord.

Proportioner. Den halvcirkulære apsis har centrum i korgavlens yderside. Skibets langmure divergerer betydeligt mod vest, hvor gavlen er 1,2 m bredere end i øst (sml. Guldager, Skast hrd., og Darum, Gørding hrd.).

Materialer. Den romanske kirke er opført af granitkvadre over en skråkantet (i skibet stedvis

svagt hulkelet) sokkel. I skibet er kun hjørnerne helt af granit, mens langmurene, der er ombygget 1763, kun står kvaderklædte indtil vindueshøjde. De tre skifter måler over soklen hhv. 49, 47 og 44 cm. Herover er muren af hovedstore marksten, der bedst ses på våbenhusloftet, mens facaderne er pudset og hvidtet, efter at de tidligere har stået med cementpuds og falske kva-

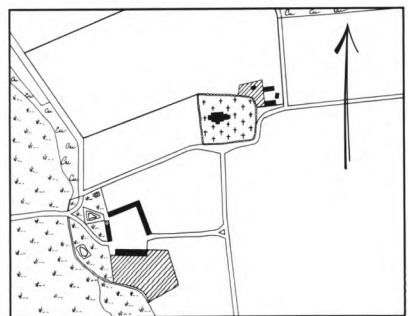


Fig. 4. Matrikelkort 1:10000 af kirke, degnebolig og præstegård. Kopieret 1817 af Storm, omtegnet 1865 af E. Schmidt. — *Katasterkarte.*



Fig. 5. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1982. — *Nordostansicht der Kirche.*

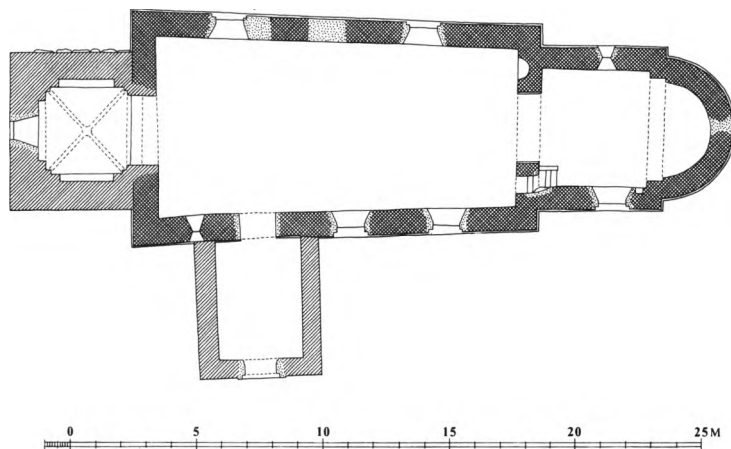
derfuger. Apsidens kvaderstensmurværk er formentlig helt omsat og i syd uden forbandt med koret. Første og femte skifte, der er højere end de øvrige, er nogle steder delt i to halve skifter eller sat af lodretstillede kvadre. I flere kvadre ses kilemærkerne fra stenens kløvning.¹² Indvendig tillader puds og hvidtelag ingen nærmere bestemmelse af byggematerialet, men murværket er sandsynligvis af marksten, repareret med tegl.

Stenhuggermærke? En hjørnekvader i skibets nordvestre hjørne har et lille indhugget mærke, ca. 12 × 12 cm: et kors i kvadrat, hvis hjørner er ført rundt som bueslag.¹²

Vinduer. Ingen af kirkens gamle åbninger er intakte. Et rundbuet \dagger vindue i apsis, der var til-muret ved J. Helms' besøg 1874, er siden helt forsvundet, og to vinduer, ét i korets nordside

og ét i skibets sydmur vest for døren, der blev genåbnet 1950,¹³ fremtræder næppe i den oprindelige udformning. Korets vindue har smigede sider af cementpuds, hvori der over rundbuen er markeret et falsk stik. Vinduet i skibets sydside dækkes af en monolit overligger (med vandret overside), men denne er muligvis kommet hertil fra Lunderup gods,¹⁴ og det er tvivlsomt, om den oprindelig har siddet i Torstrup kirke. En række romanske **vindueskvadre*, spredt omkring på egnen, hvoraf i det mindste nogle må stamme fra Torstrup, viser, at smigene i de oprindelige åbninger har været affaset på samme karakteristiske måde som vinduerne i Ovtrup, Nørre Nebel og Henne. Det gælder en vindues-smigsten, 59 cm høj, uden for kirkegårdens østre låge, hvor fasen er 8 cm bred, og en femsidede overligger, nu i Varde Museum (inv.

Fig. 6. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978. Tegnet af MN 1987. — Grundriss.



nr. 4904), der tidligere lå ved degneboligen i Torstrup. Denne samt to seksidede overliggere, indmuret i Nørholm Mølle, har indhuggede falske fuger, der illuderer et kilestensstik (fig. 8). Foruden disse kvadre kendte man 1940 endnu tre romanske vinduesoverliggere, én i Kildeskoven ved Nørholm, én i lunden mellem Nørholm og Lindingbro og én ved skovfogedhuset ved Lindingbro.¹⁴ Hertil kommer en vinduessmigsten i Tambours have i Øse sogn, 77 cm høj og med faset smig, der kan stamme fra Torstrup kirke.

Døre. Den tilmurede norddør, hvis øvre del er ødelagt af et vindue, spores svagt udvendig (bredde: 97 cm). Den ibrugværende syddør, med rette sider, er udvidet inden 1886 (Uldall).

Indre. Apsiden dækkes af et *kvartkuglehvælv*, der blev omsat o. 1882.¹⁰ Set fra loftsrummet er hvælvingen, apsisbuen og murkronen af murenkesten.¹⁵ I selve kirkerummet står apsisbuen pudset og hvidtet, så materialet ikke umiddelbart kan bestemmes. Den runde, lidt fladtrykte bue står med forhugne kragbånd med skrå eller hulkelet underkant. Korbuens buestik er sat af store kvadre, som blev rensat for kalk 1950.¹³ Den har indvendig sokkel, i syd skråkantet, i nord retkantet, mens *kragbåndene*, 13-14 cm høje, er hulkantede på undersiden og ført omkring vesthjørnerne. Korbuens, der sammenlignet med apsisen har en svagt spidsende form, flankeres af halvcirkulære *sidealternicher*, af hvilke kun den nordre er intakt, mens den søndre er forhøjet og omdannet til prædikestols-

opgang, hvorved der er foretaget en udhugning i korets sydmur.

Kor og skib har fladt bræddeloft, hvilende på gamle bjælker, nu dækket ind af nyere paneler.

Piscina. En niche østligt i korets sydvæg, 34 cm høj og med bund 56 cm over nuværende gulv, har indeholdt et piscina, hvis granithugne **kumme* (fig. 9) nu befinder sig i Varde Museum (inv. nr. 4903). Den halvcirkulære kumme, med afløbshul, er 38 cm høj, 42 cm dyb mod væggen og 52 cm bred. Den lå 1916 udenfor søndre kirkegårdsindgang og blev da opfattet som et vievandskar.¹⁶

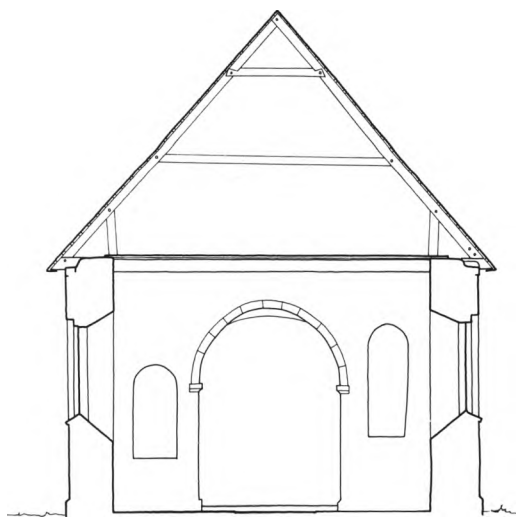


Fig. 7. Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978; enkelte rettelser ved NJP 1986. Tegnet af MN 1987. — *Querschnitt durch das Schiff nach Osten.*

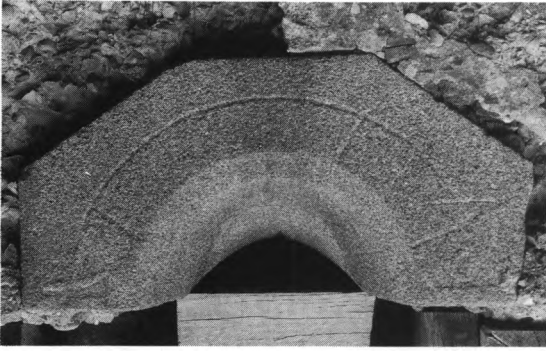


Fig. 8. Romansk *vinduesoverligger (s. 1421), indmuret i Nørholm mølle. NJP fot. 1986. — *Überlieger für romanisches Fenster, eingemauert in der Mühle zu Nørholm.

Egetagværkerne over kor og skib er ligesom loftsbjælkerne sandsynligvis de oprindelige. Korets seks spærfag har ét lag hanebånd og små skråstivere, skibets 16 fag to lag hanebånd og stivere. Her er de otte østre fag samlet i østsiden, de otte vestre i vestsiden og nummereret henholdsvis fra øst mod vest og fra vest mod øst med hugne numre i syd og skårne numre i nord. Apsidens otte spær, samlet omkring en stolpe, har øksehugne stregnumre.

Alle tre taggavle, af hånd- og hovedstore kampesten, er bevaret. En lille rektantet åbning leder



Fig. 9. *Kumme til piscina (s. 1421). I Varde Museum. NE fot. 1982. — *Piscina aus Granit.

fra koret til apsidens tagrum, mens der er brudt en senere åbning i triumfgavlen og i skibets vestgavl, hvis yderside er fjernet ved tårnets opførelse.

Det senmiddelalderlige tårn ved skibets vestgavl er opført af munkesten over en granitsokkel, hvilende på en syld af store, flade kampesten. Udvendig fornemmer man, at de hvidtede facader er skalmuret med mindre sten, måske i forbindelse med tagets ændring 1774. Tårnrummet dækkes af et samtidigt krydshvælv med kvartstensribber¹⁷ over små halvtstønhjørnepiller. I væggene er der store spidsbuede spareblændinger og mod skibet en spidsbuet skjoldbue, som hæver sig over den rundbuede arkade, med hvilken den har fælles vange. Et rundbuet vindue i vest med indvendige smige har fået sin nuværende form ved indsættelsen af et støbejernsvindue før 1862.

Der er adgang til de øvre stokværk via en tømret *fritrappel* ved tårnets nordside, fornyet 1973, som fører op til en fladbuet dør i mellemstokværket. De tre frie sider i denne etage har hver to høje, fladbuede spareblændinger, det sydøstre og nordvestre med tilmurede, falsede og fladbuede vinduer. Klokkestokværket er indvendig af munkesten med fire rundbuede glamhuller, ét i hvert verdenshjørne. Dette stokværk er formentlig helt ommuret 1774¹⁸ i forbindelse med opsætningen af det firesidede, svagt svejfede *pyramidespir* med en trane som vindfløj (se ndf.) og gesims af træ. En blyplade i spiret bærer kirkejerens initialer »ACT« (Andreas Charles Teilmann) og »1774«. Før denne ændring til barokkens formsprog, der svarer til lignende ombygninger på de Nørholmske kirker i Horne, Tistrup og Ansager, var tårnet dækket af et *†sadeltag* med gavle i øst og vest, som det ses på en lille pennekitse af kirken i sognepræstens indberetning til Ole Worm 1639 (fig. 14). Ligesom spiret var også den oprindelige tagstol tækket med bly, som ifølge regnskaberne 1647-87 blev repareret fra tid til anden. 1652 arbejdede en murermester selvtræde på tårnets østgavl.¹¹

Våbenhuset foran skibets syddør nævnes første gang 1653,¹¹ men er formentlig kommet til i senmiddelalderen, selv om det ikke er medtaget på



Fig. 10. Indre set mod øst. NE fot. 1982. — *Innenansicht nach Osten.*

præstens skitse 1639 (fig. 14). Den lave tilbygning, der er uden vinduer, er sat af granitkvadre indtil rejsehøjde; 1950 blev også gavltrekanen, der indvendig er af munkesten, klædt med kvadre.¹³ Samme år fik den falsede og fladbuede dør sin nuværende udformning. Gulvet er lagt med røde munkesten på fladen; det gråmalede loft bæres af svære bjælker. Taget har været hængt med tegl siden 1670, da det gamle bly blev nedtaget, vejret og solgt til Christian Vind til Nørholm og (senere borgmester) Laurids Lauridsen (Baggesen) i Varde. I stedet indkøbtes 700 tagsten.¹¹

Vedligeholdelse og istandsættelser. Præstens peneskitse (fig. 14), nedtegnet »i hast« i præstegården 17. juli 1639, viser i hovedtræk kirken, som denne må have taget sig ud i tiden efter reforma-

tionen indtil ombygningen 1763-74. Der er store, rundbuede vinduer i syd, og døren har kraftige stabler; også i apsiden angives et vindue. Regnskabsbogen, bevaret for årene 1647-87, beretter om tilbagevendende istandsættelser af murværk, blytag og vinduer. Oluf murmester arbejdede med sine folk på kirken i sommeren 1647 og blymester Christopher Enevoldsen fra Ribe 1677, mens en glarmester »gjorde nogle nye vinduer« (ruder) engang i krigens tid 1657-59.¹¹

En række synsforretninger 1713, 1716 og 1718,¹⁹ forud for fradømmelsen af patronatsretten (jfr. den historiske indledning), viser kirkens *misligholdelse* i begyndelsen af 1700'erne: skibets mure trængte til reparation, og tårnets sydside havde store revner, »blyværket« skulle støbes



Fig. 11. *Vindfløj, en Teilmannsk trane (s. 1425). I Esbjerg Museum. NE fot. 1983. — *Wetterfahne, ein Teilmannscher Kranich.

Fig. 12-13. Teglmærker i kirkegårdens indgange med kirkeejers navnetræk »ACT« (Andreas Charles Teilmann) og »1774« (s. 1418). NJP fot. 1986. — Ziegelmarken in den Friedhofseingängen mit dem Namen des Patrons »ACT« (Andreas Charles Teilmann) und »1774«.



om, og træloftet var flere steder åbent og for-dærvet. O. 1721, da kirken igen i et kortere år-mål var i kronens eje, foretoges en del nødven-dige arbejder: skibets sydmur blev sat om, og blytaget fornyet over korets sydside, hvortil der blev brugt kasseret bly fra nabokirken i Hodde, der få år forinden var blevet tækket med tag-sten.⁴ En snes år senere blev dele af taget igen lagt om. En *blyplade, 40 × 29 cm, indbragt til Esbjerg Museum (inv.nr. 190/1953) bærer årstal-let »1744« og sammenslyngede, spejlvendte ini-tialer, muligvis »M« (for Maren Schultz til Nør-holm?).

Under *Andreas Charles Teilmann*, ejer af Nør-holm 1749-90, gennemførtes 1763-74 en række byggearbejder. 1763²⁰ fik kirken nye vinduer, i hovedtrækket de samme fladrundbuede, falsede åbninger som i dag, to i hver af skibets sider og et i korets sydside. I den forbindelse må skibets overmure, som nævnt, være blevet bygget helt om. 1769 blev gulvet lagt med de nuværende *ølandsfliser*, et arbejde, der blev udført af sten-huggeren i Tjæreborg, Bastian Andresen Sles-vig, som efterlod sin signatur »BASV« i en flise i vestenden af skibets midtgang, mens en flise i koret bærer indskriften »ACT(eilmann) 1769«. 1774¹⁸ gennemførtes den omtalte ombygning af tårnet, og kirkegården fik sine smukke, murede indgangspartier. Endelig omtaler præsten en indvendig og udvendig reparation 1784, hvor-efter Torstrup »med rette bærer navn af en smuk kirke«.²¹

Ferdinand Richards prospekt (fig. 3) viser kir-kens udseende ved midten af 1800'rne, da alle murflader, også apsidens, endnu var hvidtet. I



slutningen af århundredet blev kvaderstenspartierne rensat for kalk, og skibets overmure pudset med cement og forsynet med falske fuger og buestik omkring vinduerne, hvori der indsattes støbejernsrammer. 1862-1913 stod træloftet med et hvidtet gipsdække.¹⁰

Under en hovedrestauration 1950 ved arkitekterne P. Riis Olsen og Waldemar Jørgensen, Varde, istandsattes kirkens murværk og tag, efter at der var lagt et dræn omkring hele bygningen. Vinduernes støbejernsrammer afløstes af galvaniserede rammer med små blyindfattede ruder af »katedralglas« i gule, grønne og rosa toner, og man genåbnede et romansk vindue i korets nordside og ét i skibets sydside, vest for våbenhuset. Den øvre del af skibets sydfacade blev hvidtet ligesom i nord, idet man dækkede den grå cementpuds med de falske fuger. Våbenhusets dør blev ommuret og gavltrekanten herover hvidtet, efter at der var indsat en række løse, romanske kvadre. Indvendig smykkedes apsishvælvingen med en moderne fresko (se ndf.), væggene blev nypudset, og korbuens kvaderstensstik rensat for hvidtekalk. Der lagedes nyt trægulv under stolene, og korets flisegulv blev hævet et lille trin over skibets gulniveau.¹³

Varme. Kirkens første varmeapparat, en ovn, blev opstillet i skibets nordøstre hjørne 1893.¹⁰ 1950 indlagdes el-varme.

Vindfløj (jfr. fig. 6, s. 1026). Tårnspiret har siden opsætningen 1774 været smykket af en Teilmannsk trane,²² anbragt over en kugle. Provsten ønskede 1932¹⁰ fløjen fornyet. En ældre *fløj, (fig. 11), af kobber, muligvis den oprindelige, befinder sig siden 1953 i Esbjerg Museum (inv.nr. 188/1953), efter at den en tid havde været i privat eje. – Lignende vindfløje pryder de øvrige Nørholmske kirker samt herregårdens avls- og hovedbygning.

Solur, med indhugget årstal »1786«, 44 × 69 cm, af rød kalksten, i våbenhusets gavl. Tilsvarende solure opsattes samme år i kirkerne i Horne og Hodde, 1785 i Tistrup og 1779 i hovedbygningen på Nørholm.

En tagvinde, af fyrretræ, fra 1800'erne, nu hængende på skibets loft, har været ophængt over

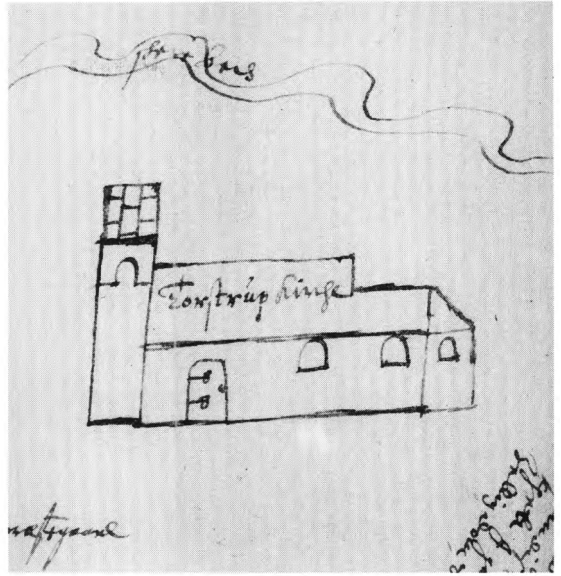


Fig. 14. Penneskitse af kirken 1639, tegnet af sognepræst Mads Hansen i indberetning til Ole Worm. RA fot. 1987. — Kirche, Federskizze, gemacht von dem Pfarrer Mads Hansen in einem Bericht an Ole Worm, 1639.

hanebåndene mellem skibets to vestre spærfag (sml. Grimstrup, Skast hrd.).

Kalkmalerier. Apsishvælvet udsmykkedes 1950 af en fresko, Kristi genkomst, udført af Stefan Viggo Pedersen og signeret »SVP 1950«. Kristus viser sig i skyen, omgivet af en mandorla og flankeret af to musicerende engle, den ene med basun, den anden med harpe; herunder kuldkastede, bedende mennesker. Sml. et lignende motiv i Øse kirke (Skast hrd.), 1943, samt kalkmalerier fra samme periode i Kvong (s. 1168f.) og Lydum (s. 1222).

INVENTAR

Oversigt. Af sit ældre udstyr rummer kirken kun den romanske granitdøbefont, med dåbsfad fra o. 1550, og prædikestolen, der er et snedkerarbejde i landlig renæssancestil. Alterstagerne er fra o. 1650, og fra samme tid stammer en sjælden sygedisk med indbygget oblatbeholder, skænket af præsten Lambert

Poulsen Barfod (1645-60). Den tilhørende kalk er fornyet midt i 1800'erne, da også altersættet anskaffedes, udført 1842 af Carl Christian Hansen i Århus, og oblatæskan, der skyldes Johan Jacob Rühle i Ribe. En altertavle fra 1898, med bronzerelief, Korsfæstelsen, udført af billedhuggeren Carl Hartmann, er nu opsat i tårnummet.

Tavlen blev nedtaget ved istandsættelsen 1950, da kirkerummet fik sin nuværende fremtræden med Stefan Viggo Pedersens apsismaleri som alterprydelse over et nyt, bart alterbord. Samtidig er stolestaderne blevet fornyet i renæssancestil, mens prædikestolen til gengæld fik nedtaget sin himmel, der nu ligger på loftet.

I Nationalmuseet opbevares en *altertavle fra 1757, en illusionistisk malet rokokotavle signeret af Anders Windfeldt. Den er den ældste af en lille gruppe på egnen, og vidner om kirkens tilhørsforhold til Nørholm gods. Kirkens tilknytning til Nørholm har i 1500'erne givet sig udtryk i fornemme, nu forsvundne inventarstykker: en *†*epitafialtertavle fra 1589 og en *†*klokke (nr. 2), støbt af Melchior Lucas i Husum.

Alterbordet er fra 1950, muret af granitkvadre, 181 × 72 cm, 127 cm højt, med alterplade af egetræ. Det står i apsisbuen ca. 150 cm fra østvæggen.¹³ *†*Alterborde. 1950 fandtes fundamentet af et middelalderligt alterbord, 147 × 62 cm, muret af munkesten med flere lag hvidtekalk. 1862 omtales alterbordet som et panelværk af fyr, 2½ × 1 alen, 1¾ alen højt.¹⁰ *†*Sidealterbord, middelalderligt. Under restaureringen 1950 fandt man ved nedtagningen af en skorsten i skibets nordøsthjørne fundamentet til et muret alterbord foran triumfvæggens sidealterniche.

*†*Alterklæder. 1651 benyttedes den gamle mesesærk til reparation af alterklædet, der 1677 var af silke.¹¹ 1772 omtaler Søren Abildgaard et kostbart rødt fløjls-altertæppe, som Andreas Charles Teilmann nylig havde skænket til kirken. Klædet var kantet med guldgaloner, og på det var fæstnet giverens våben i massivt sølv (jfr. *†*messehagel).²³ 1862 omtales alterklædet som rødt med guldkors og guldbånd forneden.¹⁰ Dets afløser, formentlig samtidigt med nedenævnte altertavle fra 1898, ses fig. 20.

Som *alterprydelse* tjener siden 1950 Stefan Viggo Pedersens kalkmaleri, Kristi genkomst, i apsis over alterbordet (se ovf.). Det har afløst en *altertavle* (jfr. fig. 20) fra 1898 med et bronzerelief,

Korsfæstelsen, udført af billedhuggeren Carl Hartmann. Relieffet, der er rundbuet afsluttet foroven, 122 × 83 cm, er indsat i en portalamme af egetræ, i skønvirkestil, tegnet af arkitekt J. Holm. Rammen står i blankt træ, med fordybet versalindskrift fra Joh. 3,16 på postamentet. Efter nedtageisen 1950 har relieffet været i ligkapellet, rammen i privateje og i Varde Museum indtil 1975, da altertavlen blev genetableret og fik sin nuværende ophængning på tårnummets nordvæg.

**Altertavle* (fig. 15) 1757, af glat udsvejet fyrrepanel med en kulisseagtig, illusionistisk bemaling i rokokostil, signeret af Anders Windfeldt. Den svarer næsten til samme malers tavle fra 1764 i Tistrup (s. 1503 med fig. 16) og har yderligere en parallel i Hodde kirke, signeret 1769 af Truels Pedersen (s. 1475 med fig. 12).

Altertavlen, der er udsavet i rocailleformer, består af ni glathøvlede, lodretstillede planker, sammenholdt på bagsiden af tværrevler. De to yderste planker i hver side danner en art fløje, idet de er fæstnet med hængsler, så de kan svinges bagud.²⁴ Bemalingen danner et stort sammenhængende rokokokartoucheværk med brogede blomsterbuketter, der indrammer to scener af lidelseshistorien samt et indskriftfelt forneden. I hovedfeltet ses Nadveren, Kristus og apostlene forsamlede i et dunkelt rum omkring et rundt bord. Kalken står ved Kristi venstre hånd, og med den højre peger han på nogle oblater, der ligger på en lille disk. Mens Nadverfremstillingen er malet efter et andet forlæg end i Tistrup, svarer to flankerende billeder af Moses og Aron til Tistrup-tavlens. Moses (i nord) står med staven og lovens tavler, Aron med et stort røgelsekar. Topfeltets Getsemanefremstilling viser Kristus knælende mod venstre, hvor den bitre kalk viser sig i skyen. Bag ham ligger de sovende apostle, og i baggrunden skimtes soldaterne på vej. I skriftfeltet forneden læses i forgyldt fraktur på sort bund: »Vor Herre Jesus Christus i den Nat,/ der hand blev forraad ...« (1 Kor. 11,23-25) og derunder med skriveskrift signaturen: »A. Windfeld fec(it)/ 1757« (Anders Windfeldt udførte dette 1757). Farveholdningen er domineret af klar cinnoberrød og



Fig. 15. *Altertavle 1757, malet af Anders Nielsen Windfeldt (s. 1426). I Nationalmuseet. — *Altarbild 1757, gemalt von Anders Nielsen Windfeldt.

pariserblå på baggrund af rocaillernes grå toner (sandstensimitation), der ledsages af okkergult og rødt.

Altertavlen var – uagtet at den savner våbenskjolde og giverindskrift – skænket af kirkeejeren Andreas Charles Teilmann.²³ I årene efter 1757 heftede kirkesyn og indberetninger sig ved

den ny tavle,²⁵ øjensynligt egnens første af denne illusionistiske type, der synes at være et særkende for Nørholms kirker.²⁶ 1874 fandt Jacob Helms tavlen »karakteristisk for tiden og staffagen effektiv«, idet Nadverscenens apostle dog karakteriseres: »med flove ansigter, mest som gamle munke«. 1898 blev tavlen taget



Fig. 16-17. 16. Altersæt 1842, udført af Carl Christian Hansen, Århus (s. 1428). 17. Sygesæt, kalken fra o. 1825-50, disken skænket mellem 1645 og 1660 af præsten Lambert Poulsen Barfod (s. 1429, jfr. fig. 18). NE fot. 1982. — 16. *Altargerät 1842, von Carl Christian Hansen, Århus, geschaffen.* 17. *Krankenbesuchsgeräte, Kelch um 1825-50, Patene gestiftet zwischen 1645 und 1660 von dem Pastor Lambert Poulsen Barfod.*

ned og henlagt på kirkeloftet, hvorfra den 1926 overførtes til Nationalmuseet (inv.nr. D 10867).²⁷

†*Altertavle*, 1589, givet af Claus Strangesen til Nørholm, øjensynligt som kombineret altertavle og epitafium (jfr. gravminder). På tavlen sås ifølge Danske Atlas foruden årstallet fire våbner, og på dens bagside læstes: »Lod erlig oc velbyrdige mand Claus Strangesen til Nørholm



Fig. 18. Sygedisk, 1645-60, bagside med oblatbeholder (s. 1429, jfr. fig. 17). NE fot. 1982. — *Krankenpatene, 1645-60, Rückseite mit Oblatenbehälter.*

giøre oc gifue denne tafle til Torstrup kirche, med saa skiel, at min hostru oc børn oc min salig liig maatte blifue begrafuet i denne graf i Torstrup kirche, som vi hafuer ladet giøre, oc blef taflen indsat i kirchen den 20. dag i januaris 1589. Nu ligger her begrafuet erlig oc velbyrdig Jomfru Ide Clausdaatters liig, som døde den □ aar 1586, som vaar hendis fierde aar. Her ligger oc begrafuet jomfru Maren Clausdaatters liig, som døde den 21. dag september i det aar 1586, som lefuede udi 8 dage. Gud gifue dennem begge en glædelig oc ærefuld opstandelse. Anno domini 1588«.²⁸ Indskriften, der måske har stået på ydersiden af et sæt bevægelige sidefløje (jfr. Christen Vinds tavle 1581 i Lydum s. 1224f.), tyder på, at der har været tale om en såkaldt epitafie-altertavle, hvortil der kun kendes enkelte hjemlige paralleller.²⁹ Tavlen afløstes 1757 af ovenstående og var borte 1772.²³

Altersølv (fig. 16), 1842, udført af Carl Christian Hansen, Århus. *Kalken* er 17 cm høj, foden sekstunget, glat, med profilering ved overgangen til det sekssidede skaftled. Knoppen er linseformet med en omløbende, lodret rifling, bæggeret er svejet med indskriften »Thorstrup Kirke 1842« graveret i skriveskrift på siden. På fodens underside Carl Christian Hansens gentagne stempel (Bøje 1982 nr. 5996). Den tilhørende *disk* er glat, tv. 15 cm, og har på fanens underside samme indskrift som kalken samt

Carl Christian Hansens stempel (Bøje 1982 nr. 5995) og Århus' bymærke.

Før altersættets anskaffelse 1842 benyttedes et altersæt fra o. 1730, der nu findes i Horne kirke (s. 1456 med fig. 19), idet det var fælles for de to kirker (jfr. Ho og Oksby s. 1367, 1398).³⁰ Dette sæt har afløst et ældre †altersæt, tidligst omtalt 1647 som kalk og disk af sølv, forgyldt. De var da ganske »sønderbrækkede, fordærvede og utjenlige« (en følge af svenskekrigen?) og blev samme år omgjort og suppleret med nyt sølv. 1651 lavedes af den gamle messesærk en pose til altersættet.¹¹

Oblatæske, udført mellem 1829 og 1858 af Johan Jacob Rühle i Ribe. Æsken er oval, 12 cm lang, 4 cm høj, med let hvælvet låg, hvis kant ledsages af en riflet bort. På låget er graveret et alterbord med kors og bog samt frakturindskriften »Thorstrup Kierke«. Under bunden Rühles gentagne stempel samt Ribes bymærke (Bøje 1982 nr. 6774 og 6806). Æsken nævnes tidligst i inventariet 1862.¹⁰

Alterkander. Kirken har to kander af sort porcelæn med guld kors fra Den kongelige Porcelænsfabrik, den ene anskaffet før 1862,¹⁰ samt en nyere kande i sølvplet. †Alterkander. 1654 blev en tinflaske til vin omgjort og forbedret,¹¹ og 1845 anskaffedes som til de øvrige Nørholm-kirker en alterkande af blik, sortlakeret med forgyldt kors.³⁰

Sygesæt. 1) (Fig. 17) 1645-60 og o. 1825-50. *Kalken*, der er fra o. 1825-50 og repræsenterer en fornyelse, er 7 cm høj, kompakt, med en om-løbende frise af indprikket bladværk under graverede bueslag på foden. *Disk* med indbygget oblatæske er fra midten af 1600'rne, tv. 7 cm, med et cirkelindskrevet kors graveret på fanen. I bunden er indbygget en oblatbeholder med afskrueligt låg (fig. 18), hvorpå er graveret et Jesu-monogram i renæssanceformer. Den smukke disk har hørt til et sygesæt, der ifølge inventariet 1681 var skænket af præsten Lambert Poulsen Barfod (1645-60).¹¹ Sættet synes at have svaret til det bevarede fra 1656 i Ølgod kirke, hvis fine lille kalk antyder, hvorledes sættets oprindelige †kalk har været udformet. Til sygesættet hører et ældre futteral (o. 1800?), drejet i bøgetræ og med



Fig. 19. Alterstage, midten af 1600'rne (s. 1429). NE fot. 1982. — Altarleuchter, Mitte des 17. Jahrhunderts.

rosen på låget. Under bunden er stemplet forbogstaverne »HB«.³¹ 2) Moderne.

Alterstager (fig. 19), midten af 1600'rne. De er 44 cm høje, med bred, klokkeformet fod hvilende på tre kugleben. Balusterskaft og flad profileret lyseskål. Stagerne er formentlig identiske med de messinglysestager, der optræder i inventariet 1647,¹¹ men kan være lidt yngre. En *syv stage* af messing fra 1944 bærer på foden versalindskriften: »Skænket af Thorstrup Menighed 1944«. I sidealternichen.

Et nyt †ildkar bestodtes 1653.¹¹ En Frederik II.s †bibel nævnes i inventariet 1647.¹¹

†Messehagel, 1765, skænket af Andreas Charles Teilmann (jfr. †alterklæde). Den omtales som meget kostbar, af rødt fløjl, kantet med »brede, på begge sider takkede, durchbroken, massive, prægtige guldgalonere«. På ryggen var et kors af samme guldarbejde.²³ Formentlig sås her også



Fig. 20. Indre set imod øst o. 1900. Fot. i KglBibl. — *Innenansicht nach Osten, um 1900.*

årstallet, der nævnes 1944, da haglen øjensynligt endnu eksisterede.³²

Alterskranke, o. 1862, af oval form med støbejernsbalustre og håndliste af blankt egetræ.¹⁰ En †*knæleskammel* til præsten med rødt klæde og guldkant nævnes 1862.¹⁰

Døbefont (fig. 21), romansk af rødlig granit, 88 cm høj, kummens tv. 79 cm. Fonten slutter sig til den vestjyske type, men har visse afvigelser fra de gængse former (Mackeprang: Døbefonte s.166f.). Foden er formet som en søjlebase, hvis hjørneknopper er ejendommeligt klodsagtigt afskårne foroven, et træk, der genfindes ved nogle af arkadepillernes baser i Ribe domkirke (s. 230 med fig. 68). Kummen er halvkugleformet med enkelt mundingsprofil, platte over en spinkel rundstav, og har i bunden et afløbshul udstøbt med bly. O. 1890 blev fonten rensat for kalk (og mug),¹⁰ og 1950 flyttedes den fra korbuens nordvange til dens nuværende plads i skibets nordøsthjørne.¹³

En *granitkumme* (fig. 34) af ukendt herkomst, opstillet i Nørholms have, er formentlig en rest af en middelalderlig døbefont. Den er let konisk med største diameter foroven, 86 cm. Højden er 46 cm, siderne glatte.

Dåbsfad, o. 1550, i drevet messing, sydtysk, tv. 61 cm. I bunden cirkelmedaljon med relief af Bebudelsen, herom to minuskelbånd og stemplede borter med liljer og blade. På fanen en frise med hjort og hund. Fadet svarer næsten helt til Ansager kirkes. Det synes at være kommet til kirken i nyere tid, idet kirkens †*dåbsfad* 1862 omtales som et messingfad med afbildning af Jesu dåb, hvorom var »en dobbelt omskrift af runer«¹¹⁰ 1713 og 1718 beklagedes det, at bækkenet til fonten ikke kunne »holde vand, men udløber forned, som det kommer i foroven, alt sammen af ælde«.¹⁹

Dåbskande, 1893,¹⁰ tin, 31 cm høj, svarende til Hodde kirkes og en (mindre) i Lunde (s. 1120).

Prædikestol (fig. 22), formentlig fra o. 1600-20,

men måske noget yngre. Den har ud mod kirkerummet fire arkadefag, hvortil kommer et femte ganske enkelt og fornyet, skjult imod sydvæggen. På hjørnerne glatte korintiske søjler med akantusprydbælte forneden. Felternes arkader udgøres af glatte pilastre med profilbaser og -kapitæler, bærende et fladtpændt bueslag, der ledsages af rundstav. Postamentet har profilindrammede felter og under søjlerne retkantfremspring med groft skårne blomster på siderne og på forsiden pådyvlet englehoved. Frisen svarer til postamentet, hvis fremspring forneden afsluttes af blomstersmykkede hængeskonsoller, der løber ud i en volut. Hængestykkerne er udsejefede med bladværk. Af en svejet tunderbaldakin (fyrretræ) med profilribber i stødene, der blev nedtaget 1950 (jfr. fig. 22), er bibeholdt bærestolpen. Den er forneden profileret, mens den øvre del, der før 1950 skjultes af baldakinen, nu har en sekssidet bræddebeklædning. Prædikestolen fremtræder siden 1950 i afrenset træ og står i skibets sydøsthjørne med opgang gennem triumfmuren.

Prædikestolens himmel, der blev nedtaget 1950, var opsat i væghjørnet over kurven med fire fag ud imod kirkerummet (jfr. fig. 22). Dens glatte frise blev brudt af retkantfremspring, der som stolens havde pådyvlede englehoveder. Den kronedes af en kraftig forkrøppet profilge-



Fig. 21. Døbefont, romansk af granit (s. 1430). Tegning af E. Rondahl 1896 i NM2. — *Romanische Granit-taufe.*



Fig. 22. Prædikestol, o. 1600-20, med den 1950 nedtagne himmel (s. 1430). Einar V. Jensen fot. 1948. — *Kanzel, um 1600-20, mit dem 1950 abmontierten Schalldeckel.*

sims, hvis fremspring bar store blomsterspir, flankeret af svejefede topstykker med udskårne blomsterbuketter. Under frisefremspringene englehoved, flankeret af hængestykker udformet som et englehoved med vidt udspændte vinger. Glat fyrretræsloft. Himlen henligger nu på kirkeloftet, hvorfra flere stykker er forsvundet, bl.a. frisefremspringenes englehoveder.

Prædikestolens landlige renæssanceformer, der vanskeliggør en sikker datering, har lighedspunkter med skæringerne på Henne kirkes altertavle (s. 1248 med fig. 15). Prædikestolen nævnes tidligst 1669, da den befæstedes med et nyt anker.¹⁴ 1859 blev stolen sænket, for at trappen i



Fig. 23. Indre set mod vest. NE fot. 1982. — *Innenansicht nach Westen.*

koret, der var skæv, kunne forkortes »og således mere frit rum vindes i koret«. ¹¹ En ny trappe af støbejern blev opsat, og det er formentlig ved samme lejlighed, at prædikestolens ældre staf-feringer er blevet overstrøget med egetræsfarve og lidt forgyldning. ¹⁰ Denne bemaling samt hvad der måtte have været af ældre farver blev afætset ved restaureringen 1950, da prædike-stolen yderligere afklædtes ved underbaldakinens og himlens fjernelse. ³³

Stolestaderne er fra 1950 med gavle i egens ungrenæssancestil, gråmalede med rød bund for fyldingernes skæringer. To nyere *bænke* står i våbenhuset.

†*Stolestader*. 1647 og 1649 omtales indsættelse af en ny stol og indkøb af tre »deller« til skamler (bænke). ¹¹ 1718 kaldes kirkestolene brøstfældige, ¹⁹ og 1862 angives deres tal til 17 i nord og 12 i syd, hvor der endvidere var en stol for præstens familie vest for indgangen. Alle stole var da af fyr, egetræsmaledede, med fyldingsryglæn og ruslæderbeklædte sæder. ¹⁰ Dette stovværk

udskiftedes o. 1900 af et enkelt, egetræsmalet stolesæt (fig. 20), hvoraf rester siden 1950 er henlagt på kirkeloftet.

†*Herskabsstole* for ejerne af Nørholm. 1649 blev Iver Vinds stol »færdiget«, ¹¹ og 1862 omtales i vestenden af kirken en stol for stamhusbesidderne til Nørholm, 4 alen dyb, 3 alen lang, med ruslæder-beklædte bænke. ¹⁰ Den trængte 1879 til en større reparation. ³⁰ Fjernet 1950.

En (†)*præstestol* fra 1859 ³⁰ i korets nordvest-hjørne svarede til Tistrup kirkes (s. 1509). Den beskrives 1862 som 2 alen lang, 1½ alen dyb og ¾ alen høj. ¹⁰ Den bestod af egetræsmalet fyrrepanel, fornedet med fyldinger, foroven åbent med et tremmeværk af snoede søjler. Enkelte af søjlerne samt en dørføj, 190 × 63 cm, ligger siden 1950 på kirkeloftet. En ældre †*præste- og skriftestol* omtales 1700 som »åben« og burde efter synets mening lukkes. ¹⁸ Den fjernedes 1859 fra koret. ³⁰ En †*degnestol* ved prædikestolen omtales 1862. ¹⁰

En gammel ubrugelig †*kiste* er opført i inventarierne 1647 og 1677. ¹¹ †*Skabe*. 1859 nævnes et skab til messeklæderne bag altret, ³⁰ og i 1700'erne et geværskab til 36 flintebøsser i kirken. ⁴⁴

Pengeblok (fig. 25), formentlig fra en istandsættelse 1800, ³⁴ lavet af flere stykker egetræ, sammenholdt foroven af to vandrette jernbånd, 100 cm høj. Oversiden er jernklædt med en pengeslids, som er sikret med en bøjle. På siden jernlåge med to indbyggede låse samt overfaldslukke. Jernbåndene smykkes af enkle borter (»løbende hund«), og træet står nu afrenset. Blokken er fæstnet til indgangspanelet.

†*Pengetavler*. 1663 anskaffedes en tavle til at samle fattigpenge i, ¹¹ og 1713 konstaterede kirkesynet, at der ingen »tavler« (pengetavler?) fandtes. ¹⁹ 1862 nævnes to bliktavler for gaver til husarme. ¹⁰

Fløjdørene mellem våbenhuset og skibet stammer formentlig fra en istandsættelse 1800. ³⁴ Fløjene har hver tre fyldinger, de midterste højrektangulære med blomsterroset, de øvrige kvadratiske og glatte. Anslaget er profileret og ender foroven og fornedet i en klods med tandsnit og cirkel. Oprindelige dørskilte. Gråmalede med røde lister og gule rosetter. Imellem

tårnets mellemstokværk og loftet over skibet sidder en *dørfloj* fra 1700'rne. Det er en let rund-buet aksedør af fyrretræ, bestående af fire skrubbøvlede planker, samlet med to vandrette revler, 140 × 87 cm. Umalet.

Orgel (fig. 24) 1953, med fem stemmer, ét manual og anhangspedal, bygget af Frederiksborg Orgelbyggeri v/Troels Krohn, Hillerød. Disposition: Rørfløjte 8', Principal 4', Gedakt 4', Oktav 2', Mixtur III-IV. Orgelhus i lakeret eg. Facade i gotisk stil med træskærerarbejder. I kirkens vestende. †*Orgel*, 1900, bygget af P. S. Rung-Keller, Varde.³⁵

Salmenummertavler, 1950,¹³ to ens, 88 × 59 cm, hvidmalede til ophæng af løse cifre. På skibets nordvæg. †*Salmenummertavler*. 1862 omtales fire, der 1885 udskiftedes med en ny »med tilstrækkeligt antal tal«. ¹⁰ Den store tavle, i enkel klassicistisk stil, ses på ældre fotografier (fig. 20). Den havde skydenumre og var opsat på en svinge-arm ved korbuens nordvange.

†*Maleri*. 1874 omtales et lille oliemaleri i træramme, fremstillende Kristus på korset med Maria og Johannes stående nedenfor. Det hang over korbuen.

Lysekroner. I skibet hænger tre nyere messinglysekroner, to ens fra o. 1913,¹⁰ og en noget mindre, anskaffet 1944 til koret.¹³

†*Ligbårer*. 1647 nævner inventariet en ligbåre, der blev repareret 1674.¹¹ 1680 anskaffedes en ny,¹¹ måske den, der 1877 blev borttaget fra våbenhuset, hvor man i stedet anskaffede en ny bæk.¹⁰

Klokker. 1) 1908, tv. 75 cm, med lister på slagringen og om halsen en versalindskrift, der gentager indskriften på nedenstående †klokke (nr. 2) fra 1599. På legemet versalerne: »Omstøbt af L. Andersen Aarhus 1908«. Klokken har ingen krone, men er boltet til en samtidig slyngbom. 2) 1972, tv. 63 cm, med versalindskrifter. Om halsen: »Jeg støbtes af Petit & Frit-

Fig. 24. Orgel, 1953, bygget af Frederiksborg Orgelbyggeri ved Troels Krohn (s. 1433). NE fot. 1987. — *Orgel*, 1953, gebaut durch Frederiksborg Orgelbyggeri.

Fig. 25. Pengeblok, 1800 (s. 1432). NE fot. 1982. — *Opferstock*, 1800.



sen. Holland 1972«, kantet af prydborter i renæssancestil. På legemet: »Kirken skal hver mands hjemhus være« og (på modstående side): »Simeon«, samt derunder: »Skænket til Thorstrup kirke af Simeon Frahm./Født 5.januar 1887. Død 24. februar 1971«.

†Klokker. 1) Ved klokkeskatten 1528 afleveredes en klokke på 2 skippd. 4 lispd. (med jernfang).³⁵ 2) (Fig. 26) 1599, skænket af Anne Skram til Nørholm og støbt af Melchior Lucas fra Husum. Den fornemme renæssanceklokke var et mindre sidestykke til Ribe Domkirkes stormklokke, som Melchior Lucas støbte samme år i bispegården i Ribe (s. 515f.).³⁷ Den målte 29¼ tomme (76 cm) i tv., slagringen havde profileret, og om halsen løb to bånd med reliefversalerne: »Denne Klocke lod Fru Anne Skram aff Nørholm støbe Anno 1599./ Vth dem Fvir bin ick geflaten M. Melchior Lvcas

Klocken geter tho Hvsvm heft mi gegaten« (ud af ilden er jeg flydt, m(ester) Melchior Lucas klokkestøber i Husum har støbt mig). Ordene adskiltes af små stjerner og blomster, og skriftbåndene kantedes af profileret og bufriser med bladværk. Som på stormklokken i Ribe ledsagedes hankene af profileret og tovstav og prydedes af skæggede mandshoveder. 1654 anskaffedes en stålbue til klokken, og 1684 måtte akslen repareres.¹¹ 1906 revnede klokken⁷ og blev sendt til omstøbning.³⁸

Klokkestol. Klokke nr. 1 hænger i en gammel egetræsklokkestol (1599?), omtømt og gjort lavere i 1881.³⁰ Nr. 2 er opsat i en udvidelse af klokkestolen (egetræ) fra 1972. 1646 omtales forhøjelse af klokkeværket, og 1674 en reparation med søm og træ.¹¹

GRAVMINDER



Fig. 26. †Klokke, 1599, skænket af Anne Skram til Nørholm og støbt af Melchior Lucas fra Husum (s. 1434). Ernst F. Gøpel fot. — †Glocke, 1599, gestiftet von Anne Skram zu Nørholm. Ein Guss des Melchior Lucas aus Husum.

Epitafier. 1) (Fig. 27) o. 1772, sat og forfattet af Andreas Charles Teilmann til Nørholm over sin tidligt afdøde adoptiv søn Niels Jensen og sig selv. Indskriften, der citerer gravskrifterne på de på kirkegården nedsatte kister, gengives her i sin helhed: »Paa Kirkegaardens Nordvest-Hjørne/ er udi en under Jorden muret Begravelse/ nedsat tvende Kister./ Paa den ene, er at læse: Her ligger/ Niels Jensen/ fød 1768 i Hessel af fat/tige Bønderfolk, og derover, / for at opføres, kom d. 4. Martz 1772/ til Nørholm, hvor Hand af under/skrevne Eier blev antaget, som sit eget Barn;/ formedelst de gode Egenskaber, som Hans, endnu/ spæde Barndom lovede, men som Hans tidlig Død, der ske/de i Smaae-Kopperne, d. 25 Nov. 1772, trak forhænget for./ Heu, miserande Puer, si qua fata aspera rupta,/ Tu ... manibus date Lilia plenis./ in memoriam posui, qui tumulum hunc strui jussi (Ak stakkels dreng, om du ... nogle hårde af skæbnen brudte liljer, da giv dem med fulde hænder. Jeg har sat mindet, jeg, som har befalet denne grav indrettet)³⁹/ Andreas Charles Teilmann./ Paa den anden:/ <Her glemmes de Jordiske Levninger af Høyædle og Welbaarne/ Her Etats Raad./ Andreas Charles Teilmann/ til Nørholm, Lunderup

og Aggerkrog./ Blev fød paa Skrumsager i December 1723./ Døde paa Nørholm den 27(en)de Julii 1790./ Her ligger den, som dette Skrev/ Der intet var, og intet blev>«.

Rektangulær, oliemalet tavle af porøs sandsten, 178 × 119 cm, næsten helt optaget af indskriften (relief-skriveskrift), som omfattes af finthugne rocailler og vindruetklaser. Bemalningen er kommet til o. 1790 i forbindelse med tilføjelsen af A. C. Teilmanns egen kisteindskrift. Bogstaverne står forgyldte, ornamentene grå på sort bund. Tavlen kantes af en grå perleboort og en grissaillemalet indramning af bånd og egeblade på væggen udenom. Indfældet i skibets nordmur. Istandsættelser er sket 1928 og 1941.

2) O. 1817. »Her paa Thorstrup Kirkegaard hviler Støvet af Kammerherre Major Christian Rosenørn Teilmann«, *8. april 1741, †27 febr. 1812, og hustru Christine Marie Wormskiold, Stamherreinde til Nørholm, *8.juni 1752, †13. dec. 1817 (jfr. støbejernskors nr. 2-3). »Deres Færd var Retsind./ Forstandighed, Blihdhed og Kraft./ leedet af Religionens klare Lys. / Derfor agtedes de høyt af hvo der/ kiendte dem, og velsignedes de af/ mange, men især af deres Børn/ 1 Datter og 6 Sønner«. Gravskriften afsluttes med henvisning til Matt. 5,8.

Oval, hvælvet tavle af sort skifer, 124 × 86 cm, med fordybet, forgyldt versalskrift (tal i kursiv). Tavlen er med fire messingnagler fæstnet til skibets sydvæg.

†*Epitafium*, 1589, øjensynligt en epitafie-altertavle, se †altertavle s. 1428. Claus Strangesen til Nørholm, hans hustru og børnene Ide Clausdaatter, †□ år 1586 i hendes fjerde år, og Maren Clausdaatter, †21.sept. 1586 otte dage gammel (jfr. gravkrypt og *kisteplade).

Gravsten. 1) (Fig. 28) o. 1659, oprindelig i Varde †S. Nikolaj kirke over Steffen Nielsen, borgmester i Varde, †1665, og hustru Maren Nielsdatter, †1659 (jfr. †epitafium og *gravsten s. 959). Genanvendt i Torstrup for »en sjælden og uforglemmelig ægte par«, Niels Nielsen Möller, tømmermester, *17[4]. i Friisvad Mølle, †1815 i Lindingbroe, og hustru Karen Johanne Sørens Datter, *1736 i Taarup ved Viborg, †1813 i Lindingbroe. Gravvers.⁴⁰



Fig. 27. Epitafium (nr. 1, s. 1434), o. 1772, over Andreas Charles Teilmann til Nørholm, †1790, og hans adoptivson Niels Jensen, †1772. NE fot. 1982. — *Epitaph für Andreas Charles Teilmann zu Nørholm, †1790, und seinen Adoptivsohn Niels Jensen, †1772. Um 1772.*

Grå (eller sort) basalt, 200 × 174 cm. Det oprindelige, højrektangulære indskriftfelt, kantet af en løbende hund, danner nu i nedslebte stand bund for et nyhugget, hævet og højovalt skriftfelt med fordybet skriveskrift. Ellers stammer stenens udsmykning fuldt ud fra dens første anvendelse og svarer i opbygningen næsten til Peder Byrgesens velnok noget ældre sten i Janderup (s. 1065 med fig. 29). Som her krones skriftfeltet – over en perlestavssmykket gesims – af den af Hieronimus Wierix (fig. 29).⁴¹ Opstandelses-scenen indrammes af en svagt kløverbladsformet portalindfatning i form af et skriftbånd med reliefversalerne: »leg vaar død oc see ieg er leffvende i alt evig ... i Apocal I v 1«. Op ad skriftbåndet hviler to engle, der bærer liljer og sætter sejrskronen over den opstandne. Skriftfeltet flankeres af Kristus med korsæblet (til venstre)



Fig. 28. Gravsten (nr. 1, s. 1435), o. 1659, oprindelig i Varde †S. Nikolaj kirke over borgmester Steffen Nielsen, †1665, og hustru Maren Nielsdatter, †1659. Genanvendt i Torstrup for tømrermester Niels Nielsen Møller, †1815, og hustru Karen Johanne Sørensdatter, †1813. NE fot. 1987. — *Grabstein, ursprünglich in der †S. Nikolaj Kirche von Varde für den Bürgermeister Steffen Nielsen, †1665, und seine Frau Maren Nielsdatter, †1659. In Torstrup wiederverwendet für den Zimmermeister Niels Nielsen Møller, †1815, und seine Frau Karen Johanne Sørensdatter, †1813.*

Fig. 29. Opstandelsen, udsnit af gravsten (nr. 1, s. 1435), o. 1659 (jfr. fig. 28). NE fot. 1987. — *Die Auferstehung; Grabstein, Ausschnitt, um 1659.*



og Moses pegende på Lovens Tavler. Begge figurer bryder stenens indramning og står på vultkonsoller, hvorpå læses reliefversalerne »Salvator« og »Moses«. I stenens hjørner cirkelmedaljoner med skrivende evangelister, deres symbolvæsnere og navne, hvoraf kun de to nederste, »Lucas« og »Iohannes«, er læselige. Under skriftfeltet fremholder engle med olielamper to skjolde med Steffen Niensens og Maren Nielsdatters initialer, »SNS« og »MND«, over henholdsvis et bomærke og et kronet kors, hvorom kobberslangen snor sig. Over skjoldene ses et timeglas og en hovedskal, hvorpå der delvis indover skriftfeltet sidder en sæbebobleblæsende putto – en variant af Goltzius' stik, der er benyttet i Janderup.⁴² I forhold til Peder Byrgesens sten dér (s. 1065f.) og to beslægtede i Lunde (s. 1128), ligeledes fra 1640'erne, er borgmesterstenen fra Varde væsentlig finere hugget. Den solgtes ved en gravstensauktion i forbindelse med S. Nikolaj kirkes nedbrydning 1809 for senere at blive afhændet til Niels Nielsen Møller, der bragte den til Torstrup. 1830 nævner biskop Engelstoft i sine rejseoptegnelser den store gravsten »af såre skønt og rigt arbejde«, der endnu bar sin oprindelige indskrift, men som nu lå over en bonde: »Han var fritænker i levende live, nu lyver han sig til borgmester i sin grav!«⁴⁰ 1916 lå stenen – som nu i stærkt medtaget tilstand – i kirkegårdens sydøstlige hjørne. En istandsættelse og konservering er under forberedelse.

2) O. 1672. »Lambert Povelse[n, forðum sogne] præst til Torstrup [oc Horne kircher], †14.juni 1672 udi sin alders 63 aar, med hustrue [Inger] Jensdaatter, [†4.jan.] 1660 udi hendes alders 36 aar, [og Hr. L]ambert Povelsens anden [tro felge] Anna [Geertsdatter, †13. juni] 1664 udi hendes alders 34 aar, med tvende deres børn, [Ifuer oc Geert Lambertsen, saavelsom sal. Inger Jensdaatters 3 døttre.] sal. Karen, [Anne oc Maren,] oc Pouel Lambertsen«.⁴³ Gravvers. Reliefversaler.

Rektangulær sort kalksten, 204 × 87 cm, med gravskrift i reliefversaler, der udfylder stenens midtparti i hele dens bredde. I hjørnerne cirkelmedaljoner med evangelistsymboler og ind-

hugne navne (versaler). Øverst »S. Matthæii« (til venstre) og »M[arc]us, flankerende knogler og hovedskal, kronet af et bevinget timeglas (fig. 30). Nederst Lukasoksen (til venstre) og Johannesørnen, med kun rester af navn. Herimellem er udhugget to skjolde, det ene (heraldisk højre) med hovedskal og kalk samt foroven på skjoldkanten en due. Det andet rummer en arm med bog og bærer foroven tilsvarende en urne. Stenen er stærkt slidt, og allerede 1874 omtales skriftfeltet som udslidt. Vestligt i skibets midtgang.

3) O. 1680, over et ukendt ægtepar, hvis initialer »EIB« og »C.ÆD« læses, mens selve indskriftfeltet er tomt (udslidt?). Stenen må tilskrives samme stenhugger som Christen Tøgersens gravsten fra o. 1681 i Lunde (s. 1128 med fig. 39), hvor man finder en tilsvarende ubehjælpssom figurbehandling. Grå kalksten, 200 × 126 cm. To engle fremholder det ottekantede skriftfelt, hvorover man i en kronet portal ser den opstandne Kristus omgivet af skyformationer. Den flankeres af to engle med store, krumme basuner, og i stenens hjørner er der cirkelmedaljoner med skrivende evangelister ledsaget af deres symbolvæsner, øverst Matthæus (til venstre) og Markus, nederst Johannes (til venstre) og Lukas. Kronen foroven flankeres af de nævnte initialer, hans »EIB« ledsages af et bomærke (til venstre), hendes »C.ÆD« af en due med olivkvist. Mellem de nedre evangelistmedaljoner er dødssymboler: et henslængt lig med timeglas i hånden og et dødningehoved, fra hvis øjenhuler slanger kryber frem. Såvel den opstandne Kristus som evangelistmedaljonerne svarer nøje til stenen i Lunde.

Allerede 1890 var gravstenen flyttet fra sin oprindelige plads, og 1916 befandt den sig i kirkegårdens nordvestre hjørne. Den ligger nu vest for våbenhuset.

Gravflise, o. 1784, over præsten P. C. Ussing, †1784. Rød kalksten, 43 × 43 cm, med fordybet skriveskrift, der kun angiver initialer og dødsår. Herunder er indhugget et slyngornament. I skibets midtergang.

Åben begravelse, o. 1677, formentlig i tårnrummet, for Christian Vind til Nørholm, †21.febr.



Fig. 30. Udsnit af gravsten (nr. 2, s. 1436), o. 1672, over præsten Lambert Poulsen og hans hustruer Inger Jensdatter og Anna Gertsdatter samt børnene Iver, Gert, Karen, Anne, Maren og Poul. NE fot. 1987. — *Ausschnitt eines Grabsteins für den Pastor Lambert Poulsen und seine Frauen Inger Jensdatter und Anna Gertsdatter sowie für die Kinder Iver, Gert, Karen, Anne, Maren und Poul. Um 1612.*

1677, og hustru Mette Krabbe, †22. aug. 1681, hvis to †*kister* omtales 1687 tillige med †*kisterplader*: 1) »Her hviler i Herren salig Christian Wind til Nørholm, fød i Kiøbenhafn 30.jan. 1630 af Christelige forældre. Hans fader vaar sal. Hr. Ifuer Wind til Nørholm, hans moder vaar sal. Fru Helviig Schenckel; Och boede den sal. mand paa Nørholm i Jylland og døde samstedts 21. febr. 1677«. Gravvers.²⁸ 2) »Her under hviler fru Mette Krabbe, sal. Christian Winds til Nørholm, huilchen vaar barnfødt paa Laholms slot 1. jan. 1635 af strenge ridder sal. Hr. Ifuer Krabbe til Jordberg, Kong. May. geheimeraad oc statholder i Norge, och sal. Fru Karen Marsviin, oc effterat hun meget christeligen oc med største bekømring sit lif her i verden fremført hafde oc lefuet udi 46 aar 7 maaneder 3 uger 1 dag tog hun fra denne mødsomme verdens jammerdal til Guds ævige riges herlighed oc glæde en meget gudelig oc velbereed afscheed oc sagtelig hensof i Herren 22. aug. 1681«. Grav vers.²⁸

Gravkrypt. Under koret findes en (utilgængelig) gravkrypt for Claus Strangesen til Nørholm, hans hustru og to børn (jfr. †altertavle/epitafium s. 1428, 1435), hvis sammensunkne *kister* undersøgtes 1950. De to voksenkister var læderbetrukne, hans med en **kisteplade* (fig. 33): Klaw Strangisen til Nørholm, * 2. aug. 1553 på



Fig. 31. Parti af kirkegården med Nørholms begravelse (s. 1438). EN fot. 1987. — *Partie des Friedhofs mit der Begräbnisstätte des Gutes Nørholm.*

Nørholm, †16. marts 1596 på Nørholm. Gravvers. Rektangulær kobberplade, 11 × 30 cm, med gennembrudt versalskrift og rester af forgyldning. Den nedre del er afbrudt. I Varde Museum (inv.nr. 2155).

En †*begravelse* fra o. 1557 for Niels Glambech, præst til Torstrup kirke, åbnedes o. 1680 af præsten Christen Friis, der henlagde benene andetsteds i kirken. Han beskriver Niels Glambech som meget stor af bygning, »eftersom benene af hans legeme er mere end halvanden gang større, tykkere og længere end den allerførestes, som nu kan leve«. ²⁸

†*Kisteplader* for Niels Jensen, †25.nov. 1772, og Andreas Charles Teilmann til Nørholm, †27. juli 1790 (jfr. epitafium nr. 1).

Kirkegårdsmonumenter. På kirkegården står i alt 17 sortmalede *støbejernskors*. De ni (nr. 1-6, 8, 13,

17) tilhører Nørholms begravelse (fig. 31) og er opstillet i to rækker, indhegnet af et nygotisk *støbejernsgitter*, højde 57 cm, i kirkegårdens nordvestre hjørne. Desuden befinder der sig tre (nr. 7, 15, 16) i kirkegårdens nordøstre hjørne samt tre (nr. 9, 10, 12) på den nordre del og to (nr. 11, 14) på den vestre. Korsene kan opdeles i to typer, 1) kløverbladformede korsender, 2) fligede korsender (jfr. Henne s. 1268), men varierer i størrelse. Alle er intakte.

1) O. 1850. C. F. C. A. Wormskiold, *2. okt. 1756, †24. dec. 1802. Versaler. Type 1, 118 × 79 cm. På øvre korsarms afslutning laurbærkrans. Nørholms begravelse, vestre række, nr. 5 fra syd.

2) O. 1850. Kammerherre C. Rosenørn Teilmann (jfr. epitafium nr. 2), *8. april 1741, †27. febr. 1812. Versaler. Type 1, 118 × 79 cm.

Dekoration som nr. 1. Nørholms begravelse, vestre række, nr. 3 fra syd.

3) O. 1850. Kammerherreinde C. M. Rosenörn Teilmann, født Wormskiold (jfr. epitafium nr. 2), *8.juni 1752, †13. dec. 1817. Versaler. Type 1, 118 × 79 cm. Dekoration som nr. 1. Nørholms begravelse, vestre række, nr. 3 fra syd.

4) O. 1852. Christine Marie Rosenörn, født Rosenörn, *7. dec. 1821, †20. dec. 1852. Kursiv. Type 1, 112 × 79 cm. Dekoration som nr. 1. Nørholms begravelse, vestre række, nr. 2 fra syd.

5) O. 1858. Stiftamtmandinde M. M. Rosenörn, født Wormskiold, *11. jan. 1786, †21. marts 1858. Gravvers. Kursiv. Type 1, 118 × 78 cm. Under korsskæringen sommerfugl og på øvre korsarms afslutning laurbærkrans. Nørholms begravelse, østre række, nr. 1 fra syd.

6) O. 1858. Stiftamtmand Carl Gustav Rosenörn, *14. dec. 1784, †27. juni 1858. Gravvers. Kursiv. Type 1, 119 × 78 cm. Dekoration som nr. 5. Nørholms begravelse, østre række, nr. 2 fra syd.

7) O. 1861. Peder Andersen, *8. marts 1800 i Gjalthoe, Starup sogn, †8.jan. 1861 i Ouenböl. På bagsiden gravvers. Skriveskrift. Type 1, 99 × 57 cm. På korsenderens for- og bagside stjerner. Nr. 1 fra nord.

8) O. 1861. Ingeborg Christiane Rosenörn Teilmann, 1817-1861 besidderinde af stamhuset Nørholm, *11. juli 1780, †12. aug. 1861. Gravvers. Kursiv. Type 1, 117 × 78 cm. Dekoration som nr. 5. Nørholms begravelse, østre række, nr. 4 fra syd.

9) O. 1870. Inger Maria Kjeldsdatter, *5. sept. 1814 i Thistrup, †5. okt. 1870 i Yderik. På bagsiden gravvers. Skriveskrift. Type 2, 89 × 49 cm. På korsenderens for- og bagside stjerner. Nord for skibet.

10) O. 1872. Christian Thorkildsen, *1. maj 1810 i Yderik, †5. juni 1872 sammesteds. På bagsiden gravvers. Skriveskrift. Type 2, 89 × 49 cm. Dekoration som nr. 9. Nord for skibet, ved nr. 9.

11) O. 1875. Kirkesanger og Dbmd. N. Urup hustru, Mette Urup, født Thomsen, *18. april 1787 i Øse, †12. sept. 1875 på Fredensborg. Kursiv. På bagsiden gravvers med versalindskrift.



Fig. 32. Støbejernskors (nr. 17, s. 1440), O. 1929, over Ingeborg Christiane Rosenörn-Teilmann. Nørholms begravelse (jfr. fig. 31). EN fot. 1987. — *Grabkreuz, Gusseisen, für Ingeborg Christiane Rosenörn-Teilmann, um 1929. Begräbnisstätte des Gutes Nørholm.*

Type 2, 117 × 49 cm. På hver af korsenderens for- og bagside stjerner samt profileret fod. Korset er faststøbt på en støbejernsplint med en putto, der, bøjet over en urne, holder en nedadvendt fakkelt (jfr. s. 1157 fig. 31). Korset er nyopmalet i sort med forgyldt indskrift, profilering og figur. Vest for tårnet.

12) O. 1877. Anna Eleonora Pontopiddan, *19. okt. 1854 i Olling, †1. aug. 1877. På bagsiden gravvers. Versaler. Type 2, 125 × 48 cm. På korsenderens for- og bagside stjerner samt profileret fod. Korset er faststøbt på en støbejernsplint med påsat engel med kors og palmeblad. Nord for tårnet.

13) O. 1879. Christian Peder Theodor Rosenörn, 1861-1879 med tilnavn Teilmann, besidder af stamhuset Nørholm, *17. sept. 1817, †10.jan. 1879. Gravvers. Kursiv. Type 1, 121 × 78 cm. Dekoration som nr. 5. Nørholms begravelse, vestre række, nr. 1 fra syd.

14) O. 1879. Kirkesanger og Dbmd. N. Urup,

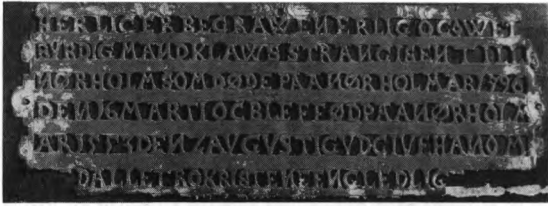


Fig. 33. Claus Strangesens *kisteplade 1596 (s. 1437). - I Varde Museum. NE fot. 1982. — *Sargschild für Claus Strangesen, 1596. -

*16. april 1789 i Urup Grindsted sogn, †26. febr.

1879 på Fredensborg. Kursiv. På bagsiden gravvers med versalindskrift. Type 2, 117 × 49 cm, som nr. 11. Vest for tårnet, ved nr. 11.

15) O. 1884. Else Maria Hansdatter, *6.jan. 1804 i Thistrup, †31. maj 1884 i Ovenbøl. På bagsiden gravvers. Versaler. Type 2, 99 × 57 cm, med stjerne på korsendernes for- og bagside. Nr. 3 fra nord.

16) O. 1892. Søren Hansen, *10.jan. 1821 i Ansager, 117. dec. 1892 i Ouenbøl. På bagsiden gravvers. Versaler. Type 2, 99 × 57 cm. Dekoration som nr. 15. Nr. 2 fra nord.

17) (Fig. 32) o. 1929. Ingeborg Kristiane Rosenörn-Teilmann, besidderinde af stamhuset Nørholm, *27. juli 1852, †23. april 1929. Gravvers. Versaler. Type 1, 117 × 78 cm. Dekoration som nr. 5. Nørholms begravelse, østre række, nr. 5 fra syd.

†*Kirkegårdsmonument*, o. 1759, over barnet Constance Margrete Sirichsdatter, †1759. Ste-
nen, der kun anførte initialer og dødsår, var indsat i kirkediget.³²

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelse til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsportokol 1862ff. Journal for Torstrup-Horne pastorat 1920ff. - LA Vib. Regnskabsbog for Torstrup kirke 1647-87.

NM2. *Håndskrifter*. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, 1886, s. 1-3. - *Notebøger*. Søren Abildgaard VIII, 14 (1772). - *Indberetninger*. Jacob Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder), Poul Nørlund 1916 (piscina), H. K. Kristensen 1950 (gravkammer), Georg N. Kristiansen 1951 (epitafium), Knud Holm

1973 (gravsten på kirkegården), Ebbe Nyborg 1982 (inventar), Elna Møller 1982 (bygning).

Tegninger og opmålinger. NM2. Tegning af døbefont ved E. Rondahl 1896. Plan og tværsnit af bygning ved Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978. - RA. Penneskitse af kirken i præsteindberetning til Ole Worm 1639.

Litteratur. Indberetninger til P. Resen 1687. Thorstrup og Horne Sogne, udg. ved O. Nielsen i JySaml. X, 1884-85, s. 1-5. - Thorstrup Sogn i Øster Horne Herred. Præsteindberetning 1765, udg. ved J. Carl Christensen i JySaml. 5.rk. IV, 2, 1939-40, s. 215-51.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og kalkmalerier ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Vibeke Andersson. Redaktionen afsluttet nov. 1987.

¹ Kronens Skøder III, 68. -

² Kronens Skøder III, 188. -

³ Antagelig købt på auktion. -

⁴ LA Vib. Ribe bispearkiv. Øster Horne hrd. 1680-1761 (C 4.83). Da provst Friedlieb, Ansager, ikke kunne skaffe tilstrækkelige regnskaber for årene 1701-19 beskikkede man ti upartiske håndværkere, to murermestre, to blytækkere, to tømmermænd, to glarmestre og to smede til at syne kirkerne og taksere de udførte reparationer. -

⁵ Kronens Skøder III, 779. -

⁶ Kronens Skøder IV, 633-34. -

⁷ LA Vib. V. og Ø. Horne hrd.s provsti. Kirkesyn 1892-1932, 1935-38 (C 44A. 1-2). -

⁸ Jfr. O. Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner, 1882, s. 64-65; samt RA. Ribe bisp 1538. Register på sognepræsternes ejendom og rente udi Varde syssel 50-52. -

⁹ DaFolkemSaml. 23. -

¹⁰ Synsprotokol 1862ff. -

¹¹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskabsbog for Torstrup kirke 1647-87 (C KRB 451). -

¹² Jfr. Knud Høgsbro Østergaard: Kvaderstentechnik, - i AarbOldkHist 1962, s. 37-53, fig. 4 og 11. -

¹³ Journal for Torstrup-Horne pastorat 1920ff. -

¹⁴ Meddelt Nationalmuseet af Jens Chr. Christensen, Ovnbøl, i brev 28. jan. 1940. -

¹⁵ Iagttaget af Elna Møller 1954, før alt dækkedes til med rockwool. -

¹⁶ Poul Nørlund i notat sommeren 1916. -

¹⁷ Hvelvet har lette helstensoverribber. -

¹⁸ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189). -

¹⁹ RA. Film nr.9780. Øster Horne hrd.s provsti 1683-1768. Provstebroprotokol. -

²⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4.775). -

²¹ RA. DaKanc. Indb. fra gejstligheden om kirkernes tilstand 1792 (F 47). -

²² Slægtens adelsvåben, patenteret 1751, har som skjoldholdere to traner. -

²³ NM2. Søren Abildgaards notebog VIII, 14. -

²⁴ Bevægeligheden er således alene en bekvemmelighed af hensyn til transport etc. -

²⁵ Noterne 4 og 20 samt LA Vib. Ribe bispearkiv. Øster Horne hrd. 1732-78 (C 4.84). -

²⁶ Nørholmkirkenes kulisstavler synes at have deres nærmeste paralleller i en lille nordfynsk gruppe, der omfatter tavler i Hjadstrup (1771) og Østrup (Lunde hrd.) samt i Klinte (Skam hrd.). -

²⁷ Tavlen er her (1987) opstillet i et rum med eksempler på 1700'ernes kirkekunst. -

²⁸ Indb. til P. Resen 1687, udgivet ved O. Nielsen i JySaml. X, 1884-85, s.1f. -

²⁹ Således Niels Skeels epitafialertavle 1564 i Vinderslev kirke (Viborg amt). Jfr. Ute-Nortrud Kaiser: Der skulptierte Altar der Frührenaissance in Deutschland, Frankfurt am Main 1978, I, 154f. -

³⁰ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrd.s provsti. Synsprotokoller 1828-62 (C 44.3-4). -

³¹ Initialerne passer ikke med nogen stedlig præsts. -

³² H. K. Kristensen: Øster Horne Herred, 1944, s. 171f. -

³³ Egetræsmalingen ses endnu på resterne af prædikestolshimlen. -

³⁴ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præstegårds- og kirkesyn 1798-1802 (C 4.705).

³⁵ Jfr. noterne 7 og 13.

³⁶ RA.Reg. 108A nr. 21. Fortegnelse over indkrævede klokker 1528-29. -

³⁷ Jfr. DK.SJyll. s. 1237 og C.Nyrop: Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere, 1882, s. 104.

³⁸ Klokken benyttedes ikke direkte til støbning af klokke nr. 1, idet den fra De Smithske jernstøberier i Ålborg reddedes til Århus, hvor det var tanken at ophænge den i domkirketårnets »museum« af gamle klokker (jfr. DK.Århus s. 622f.). Den blev dog alligevel omstøbt til en ny klokke, der nu hænger i den 1956-58 opførte Christianskirke i Århus.

³⁹ Om den noget ubehjælpssomme latin med en af stenhuggeren markeret lakune skyldes digterens eller oversætterens uformåenhet eller et ufærdigt eller ulæseligt tekstforlæg, kan næppe afgøres.



Fig. 34. Granitkumme, formentlig fra middelalderlig døbefont, nu i Nørholms have (s. 1430). NJP fot. 1986. — *Granitkumpe, wohl von einer mittelalterlichen Taufe; jetzt im Garten vom Gut Nørholm.*

⁴¹ A. Grunnet Jepsen: Af Varde Bys Historie, i Årb-Ribe VII, s. 268. -

⁴¹ Marie Mauquoy-Hendrickx: Les estampes des Wie-rix, Bruxelles 1978, nr. 374. -

⁴² Om Hendrick Goltzius' stik af en sæbebobleblæsende dreng (1594) se Carsten Bach-Nielsen: Tidens tegn. Lidt om vanitasmotiver i 1600-tallet. I Iconographisk Post 1986 nr. 4. -

⁴³ Gravskriften er suppleret efter indb. til P. Resen, jfr. note 28. -

⁴⁴ Jfr. H. K. Kristensen: Træhest og landmilits, i Årb-Ribe XV, 1960-63, s. 348. -

†KAPEL I SIG

TORSTRUP SOGN

En lokalitet syd for Sig, på brinken vest for Varde å, omtales i præsteindberetningen til Ole Worm 1639 som Kapelbjerg. Ifølge indberetningen stod her i fordums tid et »S. Birittis cappel«,

og en helligkilde nedenfor i engen kaldtes »S. Birittis kilde«.¹ Et halvt århundrede senere, i præsteindberetningen til Resen 1687, kaldes kilden derimod for S. Gertruds kilde, og den siges

at ligge på en eng, Præstkrog, tilhørende præstegården. »Vesten for denne kilde på en bakke berettes Torstrup kirke i forrige dage at have ligget, og da at være kaldet Torstrup kapel. Grundvolden deraf ses på stedet den dag i dag.«² Hovedindholdet af sidste indberetning gentages i Danske Atlas, 1769.³

En undersøgelse af kapelbanken 1935 ved K. Høgsbro Østergaard blottede fundamenterne til to *†bygninger*, en nordre, der af udgraveren tolkedes som »et romansk kapel eller kirke« med uafsluttet skib, og 15 m sydvest herfor resterne af en anden stenbygning (et kapel?), formentlig fra senmiddelalderen. Begge var orienteret øst-vest.

Fundamenterne til den formodede romanske kirke var 1,2-1,5 m brede og bestod af marksten og blokke af jernslagge. Koret ansloges at være 6 m langt og 6,4 m bredt, udvendig målt, skibet var 8,5 m bredt og kun 4,8 m langt, måske afsluttet med bræddevæg i vest. Over fundamentene fandtes små stykker tuf og mørtel af skelkalk.

Den søndre bygning har været opført af muren og haft tegtag. I 1800'erne tjente huset som stenbrud, og der var endnu 1893 tydelige rester tilbage; men ved undersøgelsen 1935 fandtes foruden teglstensbrokker kun et mindre parti af et lergulv, og bygningens udstrækning kunne ikke fastslås. – På området er der fra tid til anden påtruffet skeletdele og øst-vest orienterede grave, som viser, at stedet har været benyttet som kirkegård.⁴

Den senere forsvundne *kilde* øst for kapelbanken blev 1936 undersøgt af H. K. Kristensen. I lagene omkring kildevældet, der formodentlig flere gange har været oprenset, fandtes både jernalder- og jydapoteskår, adskilt af tørvelag. H. K. Kristensen sluttede heraf, at kilden havde været i brug i oldtiden, og at kildedyrkelsen navnlig var blusset op efter kristendommens komme.⁵ Herimod har Olaf Olsen 1966 indvendt, at der næppe er tale om nogen egentlig kontinuitet fra hedensk til kristen tid.⁶

Med udgangspunkt i de to ovennævnte præsteindberetninger⁷ foreslog H. K. Kristensen 1970,⁸ at den formodede kirke på kapelbanken havde været viet den irske helgen Brigida, idet en romansk kirke ikke kunne have navn efter den langt yngre Birgitta af Vadstena. Den søndre bygning kunne da være et kapel viet S. Gertrud, opført i tilknytning til kildedyrkelsen engang i senmiddelalderen, efter at stedet var blevet øde ved kirkens flytning til Torstrup.

Kapelbanken, der siden undersøgelsen 1935 er tilplantet med nåletræer, er smukt beliggende ved Varde å, der i mellemtiden har opslugt kilden. Ved en rekognoscering 1968 ansås de arkæologiske muligheder som langt fra udtømte.⁹ På en opkastet høj midt i det formodede kirkeskib har Historisk Samfund for Ribe amt 1949 opsat en mindsten af granit med indskriften: »Sct. Gertruds og Sct. Birgittes kilde og kapel. En fredlyst plet i fordums tid gav helsebod i livets strid«. ¹⁰

¹ Præsteindberetninger til Ole Worm I, udg. ved Frank Jørgensen 1970, s. 226.

² Indberetning til P. Resen 1687 om Thorstrup og Horne Sogne, i JySaml. X, 1884-85, s. 1-5.

³ DaAtlas V, 1769, s. 737.

⁴ K. Høgsbro Østergaard: Kapelbanken i Thorstrup Sogn, i ÅrbRibe, IX, 1938, s. 17-23.

⁵ H. K. Kristensen: Sankt Gertruds Kilde i Thorstrup, i ÅrbRibe, IX, 1938, s. 24-34, samt: Øster Horne Herred, 1944, s. 165-70.

⁶ Olaf Olsen: Hørg, hov og kirke, i AarbOldkHist, 1966, s. 244. Jfr. også Susanne Andersen: Helligkilder og valfart, i Festskrift til Thelma Jexlev, Odense 1985, s. 32-44, især s. 33.

⁷ En kirke nævnes ikke i Ribe Oldmoder eller i andre bevarede, middelalderlige dokumenter.

⁸ H. K. Kristensen: Sct. Birgittes kirke og Sct. Gertruds kildekapel i Sig, i ÅrbRibe, XVII, 1968-71, s. 495-97. -

⁹ Indberetning ved Knud J. Krogh 1968, i NM2. -

¹⁰ I forbindelse med kirketomten i Sig må nævnes kummen til en formodet romansk døbefont (s. 1430 med fig. 34), hvis proveniens dog er ukendt. -